

Aristotel o prijateljstvu

Balaž, Sonja

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:025202>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij filozofije i pedagogije

Sonja Balaz

ARISTOTEL O PRIJATELJSTVU

Završni rad

Mentor: izv.prof.dr.sc. Željko Senković

Osijek, 2012

SADRŽAJ:

1. UVOD	3
2. POJAM PRIJATELJSTVA.....	4
3. VRSTE PRIJATELJSTVA.....	7
4. POLITIČKO POIMANJE PRIJATELJSTVA.....	11
5. RAZMATRANJA O PRIJATELJSTVU.....	14
6. ZAKLJUČAK	18
7. LITERATURA	19

Sažetak:

Jedno od Aristotelovih (384.-322.) najvažnijih i najutjecajnijih djela je Nikomahova Etika. Cilj završnog rada naziva 'Aristotel o prijateljstvu' jest prikazati što je prijateljstvo za Aristotela, koje vrste prijateljstva postoje, kako je to prijateljstvo shvaćeno u političkom smislu, te uvidjeti odgovore na neka pitanja koja se dotiču pojma prijateljstva. Aristotel prijateljstvo definira kao krepost ili kao nešto što sadržava krepost. Vrste prijateljstva prema Aristotelu su prijateljstvo iz koristi, prijateljstvo iz užitka i prijateljstvo dobrih.

Ključne riječi: Aristotel, prijateljstvo, krepost, zajednica

1. UVOD

Aristotel (384-322. p.n.e.), jedan od najvažnijih i najutjecajnijih grčkih filozofa, rođen je u Stagiri-Trakiji. Jedno od najvažnijih područja kojima se bavio jest područje etike. U djelu pod nazivom *Nikomahova etika* (1982) Aristotel je izložio učenje o vrlini. Vrlina je za njega sredina između dvije krajnosti. Ovaj završni rad pod nazivom 'Aristotel o prijateljstvu' govori o samom pojmu prijateljstva, vrstama prijateljstva, političkom poimanju, te razmatranjima o prijateljstvu. Nakon uvoda, rad će se baviti samim pojmom prijateljstva, dakle, saznat ćemo što je Aristotel smatrao pod tim pojmom. Aristotel prijateljstvo definira kao krepost ili kao nešto što sadržava krepost. Oblici prijateljstva kojima se Aristotel bavi su prijateljstvo radi koristi, prijateljstvo radi užitka i prijateljstvo u pravomu smislu riječi, a to je prijateljstvo dobrih; kreposnih. Prijateljstvom iz koristi naziva se onaj oblik prijateljstva u kojemu osoba iskorištava ono dobro kod druge osobe. Zatim, prijateljstvo iz užitka podrazumijeva da je osobama ugodno družiti se s drugima koji pružaju određeno zadovoljstvo. Prijateljstvo dobrih u sebi sadrži dobrotu, ugodu i korist. Od iznimne je važnosti prijateljstvo u zajednici jer si prijatelji međusobno trebaju pomagati i tako graditi stabilnu i trajnu zajednicu. Nadalje, razmotrit će se sljedeća pitanja: „Ako osoba primi drugu osobu kao dobru, što znači da je tada to bilo prijateljstvo dobrih, a ta osoba poslije postane nevaljala, treba li je ipak voljeti?“, „Treba li sretan čovjek prijatelja?“ te „Koliko prijatelja uopće treba imati?“.

Cilj završnog rada je pokazati kako Aristotel definira prijateljstvo, na koje vrste ga dijeli, zašto je od velike važnosti u njegovoj filozofiji, te kakva je uistinu uloga prijateljstva u životu čovjeka.

2. POJAM PRIJATELJSTVA

Aristotel raspravlja o prijateljstvu u VIII. i IX. knjizi *Nikomahove etike*. Prijateljstvo je jedno od najvrijednijih i najcjenjenijih bogatstava ljudskog života.

Tadić (2003) tvrdi da prijateljstvo ne nalazimo među čudorednim ni umnim krepostima, no Aristotel ga ipak određuje kao krepost ili kao nešto što sadržava krepost. Ono prožima sve životne situacije, korisno je svakom živom biću i nužno je za život, no ono nije samo nužno nego je i lijepo jer lijepo je i pohvalno voljeti svoje prijatelje.

„Prijateljstvo je nešto što je neodvojivo od čovjeka, mogli bismo čak reći kako je između čovjeka i prijatelja moguće staviti znak jednakosti, jer, naime, nema čovjeka koji, ukoliko je čovjek, nije ujedno i prijatelj, ali i onaj kojemu je prijatelj potreban“ (Vučetić, 2007: 571). Prijateljstvo je neodvojivo od čovjeka jer nemoguće je uopće zamisliti da postoji čovjek koji je uistinu sam na ovom svijetu, koji nema nekoga na koga se može osloniti, a to je u ovom slučaju prijatelj. Prijateljstvo daje smisao životu jer čovjek je društveno biće i svi bi se složili s time da je teško biti usamljen; možemo se složiti da uopće ne postoji netko kome prijatelj nije potreban.

Aristotel (1982) smatra da nitko ne bi izabrao živjeti bez prijatelja i kada bi imao sva ostala dobra. Čime god da se čovjek bavi, prijatelj je uvijek potreban, u siromaštvu i u bogatstvu, zbog toga što je pravi i iskreni prijatelj podrška u raznim situacijama, te najjači oslonac u sreći i tuzi, pa što vrijedi i sve bogatstvo ako čovjek nema nekoga poput istinskog prijatelja.

Vučetić (2007) objašnjava da Aristotel smatra da prijateljstvo počiva na susretu dvaju osoba koje si žele međusobno dobro, te grade odnos u kojemu sebe počinju drugačije shvaćati, na način da imaju mogućnost sposobnosti biti s drugom osobom, a ne samo htjeti, tražiti i dobiti nešto od drugoga. Upravo zato je važno da prijateljstvo počiva na temeljima ljubavi. Bez ljubavi i suosjećanja nije moguće izgraditi nikakav odnos i prijateljstvo u kojemu je najvažnije željeti dobro drugome i uživati u međusobnom druženju, a ne biti usredotočen samo na sebe, svoje želje i potrebe; što se može potkrijepiti i sljedećim citatom: “Glavna je karakteristika istinskog prijateljstva u uzajamnoj ljubavi zbog onoga što drugi jest; cjelovitost jednog karaktera upotpunjuje se kvalitetom drugoga. Značajka je pravih prijatelja težnja zajedničkom životu i zajedničkom raspolaganju svega što posjeduju“ (Senković, 2011: 91).

Vučetić (2007) drži da je prijateljstvo izjednačeno s djelatnim zajedništvom u kojemu su osobe udružene zbog dobra onog drugoga, a ne zbog svog dobra. U ovom slučaju, prijateljstvo je zajedništvo u kojemu prijatelji profitiraju davanjem, važnije je i od pravednosti jer upravo

ono jamči stabilnost države. Da bi zajednica funkcionirala, u njoj moraju djelovati osobe koje su spremne na međusobnu suradnju i pomoć, te da grade zajednicu na isti način kao što grade međusobne odnose.

Važan pojam kojim se Aristotel (1982) bavi jest dobrohotnost. On razlikuje prijateljstvo od dobrohotnosti tvrdeći da je dobrohotnost nalik na prijateljsku naklonost, ali nije prijateljstvo, da se može imati i prema nepoznatima dok prijateljstvo ne može, te da ona nije ni voljenje jer voljenje je u druženju dok je dobrohotnost iznenadna. Aristotel to pokazuje na primjeru starijih osoba koje pomažu kada je potrebno, ali nisu prijatelji s drugima jer vrijeme ne provode zajedno, niti uživaju u društvu drugih osoba, ali dakle, mogu biti dobrohotni prema drugima. „Aristotel ističe da prijateljstva nema bez dobrohotnosti, ali ona sama nije prijateljstvo, premda može biti počelo prijateljstva. Da bi dobrohotnost postala prijateljstvo, ali ne radi užitka ili koristi nego zbog krjeposti, treba se međusobno družiti, uzajamno željeti i činiti dobro, i to neskriveno“ (Tadić, 2003: 474).

Tadić (2003) u *Ogledu o Aristotelovoj etici* govori i o nečemu što naziva nalik na prijateljstvo. Nalik na prijateljstvo je sredina koju bismo mogli nazvati druželjubivošću, dakle bez prijateljske naklonosti, ali i bez svadljivosti, laskanja i puzavosti. To nije istinsko prijateljstvo jer se u njega ne ulaže trud, vrijeme i ljubav, već se osoba prema drugome ponaša lijepo i prijatno bez naklonosti. Takva osoba nije puzavac da nastoji svima ugoditi, no također nije ni svadljiva jer ne želi zlo drugome već se ponaša ugodno kako to i priliči čestitim ljudima. Dakle, takva osoba nije ni pravi prijatelj, ne možemo se na nju potpuno osloniti, ali također nije niti neprijatelj.

Hughes (2001) ukazuje na to da se voljenje neživih bića ne naziva prijateljstvom niti ljubavlju jer nema uzajamne ljubavi ili nekakvog odnosa, niti želje da se želi dobro nekome drugome. Aristotel to nadalje objašnjava na primjeru vina; njemu se ne može željeti ništa dobro, i ako to želimo, to je samo krinka da bi zapravo nama bilo dobro; da bi mi uživali u okusu tog vina dok ga ispijamo i sl.

Tadić (2003) navodi kako Stagiričanin razlikuje želju za prijateljstvom od samoga prijateljstva. Tako želja za prijateljstvom nastaje brzo, a za pravo istinsko prijateljstvo treba mnogo vremena. Vrlo je lako nešto poželjeti, ali većinom je potrebno uložiti mnogo vremena i truda za ostvarenje istoga. U prijateljstvu dobrih svatko od drugoga dobiva slično ili isto što on daje i upravo zato Aristotel taj oblik prijateljstva smatra pravim i istinskim što će se pokazati u sljedećem poglavlju.

Kod Aristotela postoje tri glavna oblika prijateljstva koja će biti detaljnije prikazana u idućem poglavlju, a to su prijateljstvo radi koristi, prijateljstvo radi užitka i prijateljstvo u pravomu smislu riječi, a to je prijateljstvo dobrih; kreposnih.

3. VRSTE PRIJATELJSTVA

Vrste prijateljstva kojima se Aristotel bavi su prijateljstvo radi koristi, prijateljstvo radi užitka i prijateljstvo u pravom smislu riječi, a to je prijateljstvo dobrih; krjeposnih.

Tadić (2003) kazuje da Aristotel prijateljstvo radi koristi najradije ne bi ni nazvao prijateljstvom, no kako ono postoji među ljudima, ovo poglavlje pokušat će ga objasniti. Tadić objašnjava da Aristotel prijateljstvo radi koristi definira kao nekakvu opreku; opreku između siromašnog i bogatog čovjeka i slično, gdje osoba teži onome što joj nedostaje, a zauzvrat daje nešto drugo. Ova vrsta prijateljstva najčešće je prisutna kod starijih osoba jer one više ne teže ugodnom nego korisnom jer su mrgodne pa im baš i nije stalo do provođenja vremena u ugodnom druženju, a drugima također nije ugodno družiti se s njima jer znaju biti neugodni. Ovdje se svrstava i gostoljublje među tuđincima. Dakle, prijateljstvo radi koristi ne uzima u obzir osobu kao osobu, osobu se ne voli radi nje same, već radi koristi koju pruža, tj. cilj ovog oblika prijateljstva je kako najbolje izvući korist od drugoga. Takvo prijateljstvo se brzo raskida kada osobe uviđaju da drugi više nisu od koristi. Ne gaje se iskreni osjećaji prema drugome, već čim nestane koristi, nestaje i „prijateljstvo“.

„Prijateljstvo, vođeno kriterijem puke koristi, nije istinsko prijateljstvo, jer se njime ne ostvaruje dobro osobe, nego neko korisno dobro koje osoba ima, a koje drugoj osobi treba. Takvo je prijateljstvo, prijateljstvo reciprociteta u kojem se *nešto* dobiva, umjesto da se *netko* susretne radi njega samoga. Ovom tipu prijateljstva slično je prijateljstvo iz užitka, budući da jedan i drugi tip prijateljstva ne počiva na bitnom principu zasnovanom na vrijednosti i dostojanstvu ljudske osobe, nego na principu ugone ili koristi“ (Vučetić, 2007: 572).

Nadalje, Tadić (2003) tvrdi da u prijateljstvu radi užitka također u središtu nije osoba kao osoba, kao što je slučaj i u prijateljstvu radi koristi; ovdje je važan užitak koji osoba pruža. Također, poput prijateljstva radi koristi i ova vrsta prijateljstva brzo završava, čim mine trenutak ugone, nestaje i prijateljstvo. Većinom se javlja među djecom i mladima jer njihova prijateljstva nisu trajna. Kako se mijenjaju i odrastaju, tako prekidaju prijateljstva, jer teže nečem novom i drugačijem. Mijenjaju prijatelje tražeći veću ugonu. Nadalje, autor objašnjava da su nevaljali ljudi prijatelji iz užitka ili koristi. “Oni mogu, radi koristi i užitka, biti međusobno prijatelji, ali isto tako nevaljali s čestitima, a prijateljstvo dobrih ostvarivo je samo među dobrima“ (Tadić, 2003: 477).

„Užitkom se, vrhunskim principom jednog takvog prijateljstva, u prijateljski odnos dozvoljava pristup samo onim osobama koje posjeduju sposobnost zabavljanja druge osobe, na ovaj ili onaj način, ali svakako na način zabave. Jasno je da se niti u ovom tipu prijateljstva ne ostvaruje altruistički odnos, nego isključivo, mogli bismo to slobodno tako nazvati, simbiotsko-egoistični“ (Vučetić, 2007: 572). Prema navedenom autoru, užitak i korist su kombinacija koja stoji na putu pravog istinskog prijateljstva jer sprječavaju bilo kakav razvoj socijalne svijesti čovjeka; čovjek postaje sebičan, gleda samo svoju korist, a tako se ne razvija ni u jednom području života.

„Kažu, koja je korist biti prijateljem čestitu ili moćnu čovjeku, ako se od toga ne može ništa dobiti? Čini se da je svaki od tih zahtjeva ispravan, te da svatko od prijateljstva treba dobiti više negoli drugi, ali ne više od istog, nego onaj tko je premoćan više časti, a onaj tko je potrebit više koristi. Jer čast je nagrada kreposti i dobročinstva, dok je dobitak pomoć u oskudnostima“ (Aristotel, 1982:).

Posljednji oblik prijateljstva jest prijateljstvo dobrih ili krjeposnih. „Prijateljstvo koje počiva na temeljima dobrote biva više prijateljstvo ukoliko se širi horizont dobrote, prave, istinske, nesebične dobrote u kojoj se prijatelju želi dobro radi njega samoga, a ne zbog možebitne koristi koju mogu imati od njega. Ovaj tip prijateljstva traje koliko i dobrotu, a kako krepost može dugo trajati, tako i ono ima predispozicije trajnosti; dok prethodna dva tipa podliježu časovitosti trenutnog ispunjavanja htijenja koje nema veze s kreposti, pa se njegovim ispunjenjem javlja nepotrebnost trajanja prijateljstva, budući da se njegov smisao potrošio dosizanjem željene ugone ili koristi“ (Vučetić, 2007: 574). Sada uviđamo koja je i kolika razlika između posljednja dva oblika prijateljstva i ovog prijateljstva dobrih, te nije teško razaznati koji oblik prijateljstva treba prevladati u našim životima.

Tadić (2003) drži da je prijateljstvo dobrih savršeno prijateljstvo jer su u njemu prijatelji dobri i žele dobro jedni drugima. Autor kazuje da je takvo prijateljstvo za Aristotela trajno, ugodno i korisno, te zaista rijetko jer nema puno ljudi koji su ugodni i korisni jedni drugima. Za razliku od prijateljstva iz užitka u kojemu mladi jako brzo sklapaju prijateljstva i cijelo vrijeme su u potrazi za nečim novim i drugačijim, ovaj oblik prijateljstva ne nastaje brzo jer ljudi u dužem vremenskom razdoblju jedni drugima pokazuju jesu li uopće dostojni pravog prijateljstva dobrih. Nije moguće istovremeno biti istinski prijatelj s više osoba, jer kako je već navedeno, potrebno je mnogo vremena da se izgradi pravo, kvalitetno prijateljstvo, te upravo zato nije u čovjekovoj moći ugađati i biti koristan mnogim osobama istovremeno. No, Aristotel naglašava da je prijatelj onaj koji prijatelje ne broji, nego s njima živi.

Prema Vučetiću (2007) prijateljstvo je kvalitativna, a ne kvantitativna dimenzija, proizlazi iz čovjekove naravi i dinamično je. Stoga je vrlo važno kakve je čovjek naravi, koja uvjerenja

posjeduje, koje vrijednosti su mu duboko usađene; shvativši to, shvaćamo može li netko biti pravi prijatelj.

Kod Aristotela (1982) uviđamo da je samo prijateljstvo dobrih sigurno od klevete. Kako je potrebno duže vremena da bi se izgradilo prijateljstvo dobrih, prijatelj ne bi smio povjerovati riječima drugih jer se istinsko prijateljstvo gradi na čvrstim temeljima koji osobi kasnije pružaju jasnu predodžbu toga vjerovati ili ne drugima. Nadalje, Aristotel tvrdi da istinski prijatelji ne traže nevaljale usluge, već ih sprječavaju. Ne žele pokvariti svoje prijatelje, već ih izvesti na pravi put jer pravi prijatelji posjeduju predodžbu svega onoga što je dobro.

Vučetić (2007) ukazuje na problem završnog cilja (*causa finalis*) jer svako biće ima vlastiti cilj kojemu teži i u ostvarivanju toga ovisi hoće li se ili ne ostvariti pravo prijateljstvo. Dakle, ako je osobi krajnji cilj stjecanje velikog bogatstva i ako ju apsolutno ne zanima nešto poput stalnih odnosa i ljubavi, može se pretpostaviti da takva osoba neće ostvariti pravo prijateljstvo jer joj ono nije jedno od prioriteta i nije joj potrebno za stjecanje daljnjeg bogatstva, osim možda da dobije kakvu korist od pojedinca. Autor također navodi Aristotelovu tvrdnju da istinski prijatelji mogu biti samo čestiti ljudi koji uživaju u druženju s drugim čestitim ljudima jer pravi prijatelj je onaj koji je raspoložen za prijateljstvo i prijatelja.

Tadić (2003) tvrdi da se u tri oblika prijateljstva uočava prijateljstvo u jednakosti i prijateljstvo prema premoći. Prijateljstvo u jednakosti podrazumijeva razmjenjivanje jedno za drugo ili dobivanje istih stvari kod prijatelja, dakle, izjednačavanje. Prijateljstvo prema premoći podrazumijeva prijateljstvo oca prema sinu, muža prema ženi, starijega prema mlađemu i slično. Autor ukazuje na Aristotelovu misao da prijateljstvo zahtjeva ono što se može, a ne ono što je posve prema zasluži jer se u nekim slučajevima to ne može ostvariti. Primjer uzimamo kod roditelja i djece; djeca roditeljima nikada ne mogu uzvratiti isto, no ako ih poštuju najbolje što mogu, smatraju se čestitim ljudima. Zato se sin ne može odreći oca, ali otac se može odreći sina jer s koje god strane gledano, dijete je vječni dužnik svega onoga što mu je roditelj pružio poput odgoja i ljubavi jer roditelj dijete voli bezuvjetno jakom ljubavlju od samog početka dok pak dijete nakon određenog vremena pokazuje naklonost prema roditelju. Prijateljstva prema premoći se međusobno razlikuju jer svatko ima drugačiju ulogu. Tadić zatim tvrdi da zajedništvo oca sa sinovima slični odnosu kralja prema podanicima upravo zato jer kralj treba gledati korist svojih podanika.

Aristotel se u *Nikomahovoj etici* (1982) bavi prijateljstvom između muža i žene. Smatra da njihovo zajedništvo nalikuje na vladavinu najboljih i da je u skladu s krepošću, te da muž vlada prema zasluži, a ženi prepušta stvari koje joj pristaju. Svatko ima zadaće koje su mu dodijeljene i tako si međusobno pomažu i ulažu u zajednicu. Tadić (2003) zbog toga smatra da se u tom

prijateljstvu nalaze korist i užitak, ali također se može temeljiti i na krjeposti jer ako su muž i žena čestiti tada posjeduju krjepost i tako mogu uživati u tome. Djeca ih vežu jer su ona zajedničko dobro, zato se smatra da se brakovi u kojima nema djece lakše i češće raspadaju upravo zbog toga što supružnici nemaju takvu jaku zajedničku sponu poput djeteta koje ih povezuje i učvršćuje ljubav cijele obitelji.

Prema Tadiću (2003) nema prijateljstva među neživim stvarima poput oruđa ili roba kao roba što je potkrijepljeno slijedećim citatom: “Tu nema ničega zajedničkog. Jer rob je živo oruđe, a oruđe je neživi rob. Dakle, prema njemu *kao* robu nema prijateljstva, ali ima *kao* prema čovjeku“ (Tadić, 2003: 480). Prema Aristotelu, rob ima jače tijelo nego slobodan čovjek, on nekome pripada, za Aristotela je normalno da jedan robuje, a drugi gospodari. Ako to nije tako, štetno je za obje strane, objašnjava Stagirićanin. Prijateljjevanje s neživim stvarima jasno je samo po sebi, međutim smatranje da rob kao rob nije prijatelj na neki način kosi se sa Aristotelovim mislima o prijateljstvu dobrih. Rob bi se trebao smatrati prvotno čovjekom, a zatim robom. Nije važno tko koju ulogu obavlja ako su osobe spremne biti dio prijateljstva dobrih.

4. POLITIČKO POIMANJE PRIJATELJSTVA

Uvodeći nas u političko poimanje prijateljstva, Ottmann (2010) tvrdi da je pokušaj obnavljanja prijateljstva u političkom smislu pomalo težak zadatak jer je prijateljstvo već privatizirano. Taj proces počinje u antici načinom na koji Epikurejci grad više nisu smatrali zajednicom prijatelja, već ugovorom kojim nastaje osiguranje obrane od štete. S druge strane, stoike i cinike više ne zanima grad, već se počinju smatrati svjetskim građanima. Kršćanstvo donosi ljubav prema bližnjima i prema Bogu, a prijateljstvo ostavlja po strani. Autor nadalje govori kako u novovjekovlju depersonalizacija države usmjeruje prijateljstvo u privatnost. Na taj način prijateljstvo postaje vrlo intimno područje, daleko od javnosti. Ovdje se pojam prijateljstva zamjenjuje s pojmovima bratstva ili solidarnosti. Pojam bratstva, kao što je i poznato, označuje rodbinski odnos, a za solidarnost Henning Ottmann govori da ima prizvuk kriznog stanja, potrebe za pomoći, osiguranja, no pojam solidarnosti ipak više vuče prema socijalnom, nego prema političkom.

„Pojam „prijateljstvo” moćniji je od pojmova „solidarnost” i „bratstvo”. On može obuhvatiti i rodbinske odnose i dragovoljno dogovorene oblike zajednice. On se može odnositi i na interesne i na vrijednosne zajednice“ (Ottmann, 2010: 82).

Ottmann (2010) drži do toga da prijateljstvo shvaćeno u političkom smislu ima prednosti, te ih navodi:

Prednost br. 1: Prijateljstvo građana nadilazi pravednost. Aristotel smatra da ondje gdje su prijatelji nije potrebna pravednost, ali onima koji su pravedni potrebno je prijateljstvo. Prijateljstvo građana ovdje je iznad pravednosti.

Prednost br. 2: Prijateljstvo počinje dobrohotnošću. Dobrohotnost se može imati i prema neznancima. Dakle, građani međusobno moraju biti dobrohotni jer prijateljstvo nije, kako je već spomenuto, nešto kratkotrajno i nevažno. Aristotel drži da je glavni kriterij prijateljstva suživot (obilježje političkog i privatnog prijateljstva na isti način) i upravo zato dolazi do toga da prijatelji nešto zajedno poduzimaju u zemlji i uslijed toga dolazi do političke svečanosti koja opisuje kakvo je uopće stanje neke zajednice. Na ovom području najvažnija je sloga građana jer dok se prijatelji građani međusobno slažu i pomažu jedni drugima, do tad će se zajednica razvijati i napredovati.

Prednost br. 3: U prijateljstvu postoji uzajamnost. Ističe se jednakost, jer građansko je društvo društvo jednakih, a poznato je da se pravo prijateljstvo rađa samo među jednakima.

Poznato je da osobe moraju imati sličan, ako ne i isti poredak vrijednosti da bi se prijateljstvo uopće rodilo, a zatim i održalo.

Prednost br. 4: Prijateljstvo obuhvaća suosjećanje koje se u privatnom prijateljstvu događa otvorenije nego u prijateljstvu građana.

Prednost br. 5: Prijateljstvo obuhvaća raznolikost relacijskih oblika. U početku, Aristotel je pod pojmom prijateljstva smatrao raznolike zajednice poput drugarstva, putne zajednice ili gostoprinstva. Danas oblicima prijateljstva smatramo brojne udruge, počasne službe, te civilno pravna ujedinjenja.

Prednost br. 6: Aristotel govori da prijateljstvo građana ima dva oblika, a to su prijateljstvo iz koristi i prijateljstvo u zajedničkom dobru. Sporno pitanje je kojem obliku prijateljstva pripada Aristotelov polis. Polis ne može nastati iz puke koristi, već iz određenog interesa, u suprotnom bi bio nestabilan i netrajan. Od iznimne je važnosti da si građani međusobno pomažu kako bi polis opstao.

Zatim, autor se bavi pitanjem s kim smo sve prijatelji ako smo svakome prijatelj? U prošlosti, smatralo se da smo obvezniji prema bližnjima, nego prema tuđincima, a da je tako i danas potkrijepit će citat u nastavku:

„Valja početi kod kuće, u obitelji i među rodbinom, onda se obratiti prijateljima i sugrađanima te, na koncu, svijetu i čovjeku. Prijateljstvo pretpostavlja poznanstvo i prisnost. Nedvojbeno je da danas poznajemo sve više ljudi, a ako gledamo televiziju, gotovo pola svijeta. Također valja visoko cijeniti postupno nastajuću svjetsku javnost kao medij kritike nepravедnosti. Ali zar ona ne vodi prije u univerzalno pravo nego u prijateljstvo? “Prijateljstvo među narodima” sumnjiv je pojam, koji miriše na imperijalizam, usporediv sa “slogom” koju je Aleksandar Veliki propagirao kao krilaticu za svoje svjetsko carstvo“ “ (Ottmann, 2010: 86).

Nadalje, Henning Ottmann objašnjava kako bi svi trebali imati pretpostavku prijateljstva na način da ne smijemo imati nepovjerenja prema osobama već je potreban početni optimizam i povjerenje u prijateljstvo, jer ako ga građani nemaju trebali bi se zapitati žele li uopće i zašto živjeti u zajednici. Od vrlina ističe se prijaznost, tolerancija i priznanje. Za toleranciju se smatra da može imati i podcjenjivačkog u sebi, na način da se zapravo trpi nešto što se ne bi smjelo trpjeti.

Vučetić (2007) naglašava pravednost kao važan čimbenik dobrog društvenog uređenja, a ako nema pravednosti, velika je mogućnost da prijateljstvo neće napredovati. Autor upućuje na to da postoji opasnost da se Aristotelova filozofija prijateljstva na kraju može svesti samo na oblik političkog prijateljstva. Uz vladavinu najboljih i ustavnu vladavinu, kraljevstvo se smatra najpoželjnijim oblikom društvenog uređenja, upravo zbog toga kako je već i spomenuto, što kralj

ima sve što mu je potrebno, pa onda ostalo čini iz puke dobrohotnosti. „U svim tim uređenjima ima i zastranjenja: samosilništvo u kraljevskom uređenju, vladavina najboljih može prijeći u vladavinu malobrojnih i opakih, a zastranjenje u ustavnoj vladavini događa se kada ona prijeđe u pučku vladavinu“ (Tadić, 2003: 479).

Senković (2011) drži do toga da ako negdje postoji nešto zajedničko za dvoje ili više ljudi, tamo također postoji i otvorena mogućnost postojanja pravednosti ili prijateljstva; ta idealna zajednica u kojoj se razvijaju mnogobrojni odnosi jest polis. Autor nadalje smatra da su sva zajedništva među ljudima dijelovi političkog zajedništva, objašnjavajući tvrdnju time da svi kontakti među ljudima služe za ostvarenje javnog dobra.

Kao zaključak ovog poglavlja možemo uokviriti sljedeće: „Prijateljstvo shvaćeno u političkome smislu jest prijateljstvo građana kao regulacijska ideja idealnoga političkog zajedništva. Takvo je prijateljstvo iznad pravednosti, ono podrazumijeva trajnu i stabilnu međusobnu dobrohotnost, zajedničko življenje, slogu, uzajamnost i jednakost, sudioništvo i suosjećanje, međusobno otvoreno ophođenje i govorenje, kulturu dragovoljne suradnje i duh samosvjesne i samo odgovorne građanskosti“ (Ottmann, 2010: 80).

5. RAZMATRANJA O PRIJATELJSTVU

Tadić (2003) tvrdi da Aristotel čovjeka smatra promjenjivim bićem, iako ističe postojanost kao jednu od značajki prijateljstva dobrih. U kontekstu toga, Aristotel postavlja jedno od pitanja koje se tiče prijateljstva, a ono glasi: „Ako netko primi nekoga kao dobrog, što znači da je tada to bilo prijateljstvo dobrih, a on poslije postane nevaljao, treba li ga ipak voljeti?“ Ono što nije dobro samo po sebi i ono što krši čovjekove moralne vrijednosti, za istoimenog filozofa, nije dostojno voljenja niti to dobar čovjek smije voljeti. Međutim, svakome čovjeku pruža se druga prilika i upravo zato dana mu je mogućnost da se popravi u čemu prijatelj može pomoći, ali isto tako može i prekinuti prijateljstvo jer ta osoba koja čini zlo više nije ista osoba s kojom je začeto prijateljstvo dobrih, te se prijatelj ne želi, tj. neće ni pokušati popraviti. Zatim, autor ukazuje na pitanje: „Ako jedan od prijatelja napreduje u čestitosti, a drugi zaostaje, treba li ili ne treba onaj koji napreduje onoga koji zaostaje smatrati prijateljem?“ Smatra se da takve osobe više nisu prijatelji jer ne uživaju u istim stvarima, te napreduju na područjima koja su suprotnoj strani daleka i nezanimljiva.

Aristotel u *Nikomahovoj etici* (1982) navodi primjer dvojice prijatelja gdje jedan ostaje umom dječak, a drugi moćan muž, pa kako bi uopće mogli ostati prijatelji kada više nemaju isti poredak životnih vrijednosti, ne gledaju život istim očima jer jedan još uvijek čezne za raznim dogodovštinama, dok je drugome na prvom mjestu obitelj i posao.

Tadić (2003) tvrdi da ipak, ako se nađemo u takvoj situaciji, nije u redu ponašati se neprikladno jer iako nas više ne zanimaju iste stvari, moramo uzeti u obzir da smo nekada s tim osobama bili dobri prijatelji i imali zajedničke interese, a sada moramo poštovati njihove nove izbore, osim ako se to prijateljstvo nije raskinulo zbog prevelike opasnosti.

Nadalje, autor smatra da Aristotel svaki početak prijateljstva prvotno vidi u osjećajima prema samom sebi, te Senković (2011) podupire taj aristotelovski stav tvrdeći da čovjek treba pokušati biti dobar pokazujući prijateljsku naklonost prema sebi, a zatim prema drugome. Samoljublje se može tumačiti Aristotelovim shvaćanjem sebstva, dakle one osobe u kojima prevladava nerazumna strastvenost čeznu za onim stvarima koje ne bi trebale biti izvor sreće i užitka, a to su bogatstvo, tjelesni užitci i slično. Takve osobe sebe, a onda i druge, vole na način koji je suprotan onomu kako bi se trebalo istinski voljeti jer ne teže dobroti i skladnom življenju vrlina. „Međutim, ako netko sluša uzvišeni dio duše, a to znači da je uzdržan, jer u njemu vlada um, ako čini ono što je pravedno, lijepo i umjereno odnosno ono što je prema kreposti, njega nitko neće nazvati sebeljubom, a on je, ustvari, najviše sebeljub, jer sebi prisvaja ono što je

najljepše i najbolje. Zato Aristotel zaključuje: „Dobar čovjek treba biti sebeljuban (jer čineći lijepa djela koristit će sebi a bit će na korist i drugima), dočim nevaljalac ne smije biti takav, jer će naškoditi i sebi i bližnjima, povodeći se za opakim strastima. U nevaljala čovjeka ne slaže se ono što treba činiti s onim što čini; dok čestit čovjek ono što treba činiti to i čini; jer svaki um izabire ono što je najbolje, a čestit čovjek sluša um.“ On će razdijeliti novac prijateljima, a time će sebi dati ono što je lijepo, a to znači veće dobro“ (Tadić, 2003: 482).

Sljedeće pitanje glasi: „Treba li sretan čovjek prijatelja?“ Aristotel svoja stajališta o tome iznosi u *Nikomahovoj etici* (1982) u kojoj stoji da prijatelji ne trebaju onima koji su sretni jer već imaju stečena dobra. Dakle, kako su osobe već sretno i zadovoljne trenutačnim stanjem, njima ne treba više nitko, jer što će im prijatelj kada im je i ovako dobro. Međutim, Aristotel u nastavku navodi zašto je besmisleno imati dobra, a ne imati prijatelje; prvo naglašava da su prijatelji najveće izvanjsko dobro koje čovjek može imati, drugo je to što je sreća djelatnost i upravo zbog toga čovjek treba imati prijatelje kraj sebe da im može činiti dobro, a svakako je bolje činiti dobro bližnjima, nego tuđincima. I zadnji razlog je taj da sretan čovjek ugodno živi, a život usamljene osobe je težak jer nema s kime dijeliti tu sreću, odnosno, dobra. Već je poznato da je čovjek društveno biće i biće zajednice, prema tome, imaju li za osobu ikakvu vrijednost sva ta dobra ako ih nema s kime podijeliti i zajednički u njima uživati? Dakle, zaključak je da su sretnom čovjeku itekako potrebni prijatelji. Normalan se čovjek nikako ne bi mogao nazvati sretnim ako u svom životu nema osobe koje ga razumiju, podupiru i raduju bez obzira kakve uspjehe postiže na drugim područjima

Jedno od vrlo važnih pitanja jest: „Koliko čovjek treba imati prijatelja?“ Tadić (2003) objašnjava da čovjek istovremeno ne može biti prijatelj s mnogima jer bi oni svi trebali međusobno biti prijatelji, a to je vjerojatno moguće u rijetkim životnim situacijama ili čak ni u jednoj. Uz to, autor navodi primjer kako je teško istovremeno biti prijatelj s više ljudi jer je teško u istom trenutku suosjećati s jednom osobom u tuzi, a s drugom u sreći. Zbog toga, broj prijatelja trebao bi se svesti na onoliko koliko je svakome dostatno za zajedničko življenje. Ovdje možemo u obzir uzeti i ljubav; kako samo sa jednom osobom u ljubavi dijelimo mnoga dobra, tako bi trebalo biti i s prijateljima, jer čovjek ipak nije istovremeno u ljubavi s više osoba, nego s jednom. Postoje osobe koje imaju mnogo prijatelja, no za takve sobe smatra se da zapravo nisu istinski prijatelji, već oni koji nastoje ugađati svima. Čovjek sam treba razaznati koliko je pravih prijatelja sposoban imati, što naravno ovisi i o drugoj strani.

Usredotočimo se sad na Aristotelovo pitanje treba li prijatelj više u sreći ili nesreći? Tadić (2003) navodi da su prijatelji potrebni jednako u sreći i u nesreći. „Prijatelj je nužniji u nesreći, a ljepše ga je imati u sreći“ (Tadić, 2003: 485). S tom tvrdnjom svi bi se složili. Ako osoba doživi

bilo što što u njoj stvara nemir, tugu, odnosno nesreću, lijepo je kraj sebe imati osobu koja će pomoći i biti čvrst oslonac jer postoje trenutci koje ne možemo sami prevladati. No u tom slučaju, pojedinci ponekad oklijevaju pozvati prijatelja jer ne žele svoj bol i nemir prenijeti na drugoga i zamarati ga sa svojim problemima, ako ih on već ima i previše. Ako je osoba pak sretna, radost će biti dvostruka kada je s nekime podijeli, nekime tko je sretan zbog nje same. I u tome ne treba oklijevati jer pravi istinski prijatelji radovat će se s nama zbog bilo čega što je posrijedi i neće biti zavidni. Uzevši u obzir malo prije napisano i sami znamo da prijatelji dijele i sretne i tužne trenutke, na što se nadovezuje sljedeći citat: „To prijateljsko druženje ima: za nevaljale lošu odgojnu značajku, jer će međusobnim druženjem poprimiti jedan od drugoga nevaljalštine pa će tako postajati gori, a za čestite plemenitu odgojnu značajku, jer se uzajamno ispravljaju i poprimaju jedan od drugoga dobre značajke, pa postaju bolji. Dakle, prijateljstvo zločestih međusobno razgrađuje ljude a prijateljstvo dobrih ih izgrađuje“ (Tadić, 2003: 485-486).

Što je s prijateljstvima onih koji su razdvojeni ili o čemu ovisi trajnost prijateljstva? Vučetić (2007) navodi kako Aristotel napominje da postoji pozitivan međudnos između djelovanja i prijateljevanja, te da je prijateljstvo moguće očuvati u uvjetima kada djelovanje nije moguće. Kada se djelatno prijateljstvo ostvari, moguće je da ono traje ako su prijatelji prostorno udaljeni, no također postoji mogućnost da se to prijateljstvo prekine jer mu nedostaje dimenzija činjenja dobra. Dakle, kao što je već napomenuto, prijateljstvo se događa tamo gdje ljudi žive zajedno i izjednačava se sa djelatnim zajedništvom, a ono se pak shvaća kao nešto u čemu je važna kvaliteta, a ne kvantiteta prijateljevanja. To je oblik zajedništva u kojemu osobe nisu udružene zbog svoga dobra, već zbog dobra onoga drugoga što dokazuje slijedeći citat: “Takvi prijatelji iskazuju životno zainteresiranu brigu jedan za drugoga, shvaćajući kako čovjek nije usamljenik, pa stoga, ne može živjeti egoistički usamljeno ne vodeći računa ni o kome osim o sebi“ (Vučetić, 2007: 576).

Aristotel u *Nikomahovoj etici* (1982) tvrdi da oni koji su prijatelji prema kreposti moraju međusobno činiti dobro i da u takvoj vrsti prijateljstva nema mjesta tužbama ili prepirkama. Oni koji imaju istinske prijatelje, neće se tužiti na njih jer trebaju uživati u dobru koje im prijatelj pruža. Također, neće se svađati i raspravljati jer zašto bi to uopće činili kada primamo dobro i dajemo ga zauzvrat. Tužbe i prepirke nisu prisutne ni u prijateljstvima poradi užitka, jer dok obje strane uživaju u prijateljstvu, nemaju razloga prigovarati jer tada više ne bi postojalo tog prijateljstva što pruža ugodu i bilo bi smiješno kada bi se netko od prijatelja tužio da mu drugi nije ugodan, jer on ne mora svakodnevno prijateljevati s istim. Nadalje, Aristotel smatra da je najviše tužbi i prepirki u prijateljstvu radi koristi jer osobe žele što je više moguće pa istovremeno smatraju da primaju manje, te osoba koju se iskorištava nikada ne može nasmagati

onoliko koliko se od nje traži. Nakon ovoga, može se zaključiti da si osobe međusobno trebaju davati onoliko koliko su i primile. Ako nam netko čini dobro, to bi trebali uzvratiti, ali prvo treba uvidjeti razloge toga zašto nam čini dobro i da li to prihvaćamo i na koji način, te isto tako uzvratiti ako smatramo da je to dobro i pravedno.

6. ZAKLJUČAK

Nakon detaljnije razrade ovog rada, dobiven je jasniji pregled Aristotelovog stajališta o prijateljstvu. Uvidjeli smo da je prijateljstvo nešto neodvojivo od čovjeka, jer nema čovjeka kojemu nije potreban istinski prijatelj. Obradene su tri vrste prijateljstva među kojima je prijateljstvo iz koristi koje nije istinsko prijateljstvo, jer se njime ne ostvaruje dobro osobe, već neko korisno dobro koje osoba ima, a koje drugoj osobi treba, zatim prijateljstvo iz užitka u kojem se dozvoljava pristup samo onim osobama koje posjeduju sposobnost zabavljanja druge osobe na ovaj ili onaj način, te prijateljstvo dobrih koje je ujedno smatrano savršenim prijateljstvom jer su u njemu prijatelji dobri i žele dobro jedni drugima. Ovdje se pronalaze osobe sličnih želja, potreba i stajališta, te se širi horizont nesebične dobrote u kojoj se prijatelju želi dobro radi njega samoga, a ne zbog koristi koja se može imati od njega. U vezi političkog područja prijateljstva Aristotel je naveo nekoliko prednosti među kojima možemo istaknuti da prijateljstvo građana nadilazi pravednost, počinje dobrohotnošću, da u takvom prijateljstvu postoji uzajamnost među osobama, te da prijateljstvo obuhvaća suosjećanje.

Aristotel nam je pokušao dati odgovore na neka pitanja koja se tiču prijateljstva. Saznali smo da sretan čovjek itekako treba prijatelja jer kako se uopće nazvati sretnim ako u svom životu nema osoba koje ga upotpunjuju? Svatko bi trebao imati onoliko prijatelja koliko mu je dostatno za zajedničko življenje. Što vrijedi hvaliti se brojem stečenih prijatelja ako s njima ne dijelimo sve ono što nam je vrijedno, već ih imamo zato da nam pruže korist ili užitak? Arthur Schopenhauer s razlogom smatra da prijatelj svih nije ničiji prijatelj. Svatko bi se složio s time da je pravi istinski prijatelj potreban i u sreći i u nesreći, jer što nam vrijedi sva sreća svijeta ako je nemamo s kime podijeliti, te tko bi nam pomogao prebroditi teška vremena i biti oslonac kada smo nesretni? Upravo zbog toga tu su prijatelji bez kojih čovjek ne bi mogao živjeti koji će nas katkad uveseljavati, a katkad rastuživati. Ipak, vodeći se Aristotelovom mišlju da je prijateljstvo jedna duša u dva tijela, trebamo pokušati biti i ostati dio prijateljstva dobrih jer kakvi smo mi sami, takvi će i drugi biti prema nama, dakle, ono je u potpunosti isplativo.

"Život bez prijateljstva je ništa." Ciceron

"Prijateljstvo je sastavni dio ljudske sreće." Voltaire

7. LITERATURA:

1. Aristotel, 1982: Nikomahova etika, Fakultet političkih nauka/Liber, Zagreb, bibl. "Politička misao" (preveo: Tomislav Ladan).
- 2, Hughes, Gerard J. Aristotle on Ethics. London: Routledge. 2001
3. Ottmann, Henning. Prijateljstvo građana. // Politička misao, god. 47, br. 3, 2010, str. 80-90.
URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=96152 (2012-08-05)
4. Senković, Željko. Aristotelova etika, Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, 2011.
5. Tadić, Ivan. Ogled o Aristotelovoj etici (I.). // Crkva u svijetu, 38, (2003), br. 3, 333-372.
URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=61010 (2012-07-29)
6. Tadić, Ivan. Ogled o Aristotelovoj etici (II.). Crkva u svijetu, 38 (2003), br. 4, 473-500. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=61042 (2012-07-30)
7. Vučetić, Marko. Prijateljstvo u Aristotelovoj filozofiji. // Filozofska istraživanja, 27 (2007) Sv. 3 (571–579). URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=28560 (2012-08-05)